

Українсько-жидівські взаємини

ЄВРЕЇ ТА УКРАЇНЬСЬКА РЕСПУБЛІКА

Вступ

У 1985 році Українське Історичне Товариство започаткувало нове серійне видання «Ukrainian Jewish Studies». У цій серії заплановано друкувати монографічні дослідження і джерельні матеріали, що відносяться до різних періодів українських і жидівських зв'язків з особливим наголосом на 20-те століття. Праця Тараса Гунчака про Симона Петлюру й жидів появилася, як перший випуск у вище згаданій серії.¹

Тепер в журналі впроваджено окремий відділ присвячений українсько-жидівським зв'язкам.² Тут передруковуємо рідкісне видання Міністерства Преси і Інформації УНР п. н. «Євреї та Українська Республіка», що появилася в липні 1919 року. Це видання має вийняткову цінність у вивченні наставлення Симона Петлюри до жидівського населення в Україні і до погромів, а також з'ясовує ставлення деяких видатних жидівських діячів до Головного Отамана й до УНР.

На титульній сторінці видання знаходимо такі бібліографічні дані:

Копія

Українська Народня Республіка
ЄВРЕЇ ТА УКРАЇНЬСЬКА РЕСПУБЛІКА

(Єврейська делегація у Головного Отамана 17 липня 1919 р.
в Кам'янці на Поділлю).

Кам'янець на Поділлю 1919 р.

Видання Міністерства Преси і Інформ. Укр. Нар. Респ.

---

¹ Taras Hunczak, *Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal*. Toronto: Ukrainian Historical Association. Series: Ukrainian Jewish Studies, No. 1. Editor Lubomyr R. Wynar, 1985.

² Тут уживається термін «жидівський» і «жиди». Як відомо, у 1917—20 роках уживано в Україні термін жид, а в деяких виданнях УНР також подавалася назва єврей. Соломон Гольдельман уважав, що правильна назва для жидівської меншини в Україні є жид (жиди). Тут треба ствердити, що на сторінках українських видань дискутується тепер це питання жидівської історичної термінології. В *Енциклопедії Українознавства* уживається термін «жиди».

ч. 78

Брошура начислює 7 сторін машинописного друку (розмір сторінки 30,5 см.×19,5 см.). Цей памфлет зберігається в Бібліотеці ім. Симона Петлюри в Парижі, а його копію ми одержали від проф. Тараса Гунчака, за що складаємо йому щиру подяку.

Не знаємо накладу вищезгаданої брошури. У тому часі Міністерство видавало інформативні матеріали, які торкалися діяльності Уряду УНР. Брошура «Євреї та Українська Республіка» частинно була передрукована Соломоном Гольдельманом в «Листи жидівського соціал-демократа про Україну»,³ а також у збірнику джерельних матеріалів УВАН про Симона Петлюру.⁴ Ці передруки появилися без відповідних коментарів. Віримо, що друк цього важливого документу *причиниться до повнішого наświetлення українсько-жидівських взаємин в 1919 році.*

*Єврейська делегація у Головного Отамана 17 липня 1919 р.
в Кам'янці на Поділлі.*

17 липня 1919 року до Головного Отамана С. Петлюри з'явилася делегація від єврейського населення в особі рабина Гутмана, представників: Кам'янецької Єврейської Громади — Клейдермана, Сіоністів і Громади — Альтмана, трудового єврейського населення — Крайза, робітничої партії Поалей-Ціон — Драхлера, представника Бунду і з'єднаних соціалістів — Бограда.

Головний Отаман звернувся до делегації, заявивши, що він прохав міністра внутрішніх справ і міністра єврейських справ, щоб до нього прибула делегація від усього єврейського населення, а не від партій, щоб переговорити про бажання Головного Отамана і про бажання представників єврейського населення як найкраще упорядкувати мирне співжиття цих двох народів.

Бесіда була не політичною, але зовсім одкинути політичний мент є неможливим.

Большевизм існує: це є хвороба. Але большевизму не буде, тому що він не має коренів, особливо на Україні, де 84% населення — це селяни. Протиеврейські виступи є результатом роздратування, викликаного провокацією. З провокацією я буду безмилосердно боротися як з погляду державного, так і з погляду військового.

Козаки, котрі грабують, з людей військових перетворюються в простих бандитів. Козаки це вже розуміють і самі вживають проти

³ Соломон Гольдельман, *Листи жидівського соціал-демократа про Україну*. Відень, Жидівське в-во «Гамойн», 1921, стор. 41—43.

⁴ «Євреї та українська республіка», *Симон Петлюра. Статті, листи, документи*. Том II. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США. Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі, 1979, стор. 375—379. Підзаголовок брошури у виданні УВАН є дещо змінений і скорочений.

цього заходів. У зв'язку з розвитком наступу нашої армії я буду вимагати від державних інспекторів і військового начальства, щоб вони вживали самих рішучих заходів у боротьбі з погромами, — заявив Отаман Петлюра.

У Галичині євреї ідуть разом з українцями. Поляки євреїв і українців однаково переслідують, а галицьке українське громадянство дуже цінить цю спільну працю. Також і наші козаки звернули свою увагу на це. Головний Отаман хоче слова від делегації, що вона буде впливати на той бік фронту. З свого боку Головний Отаман розповсюдить по той бік фронту свої телеграми і телеграми єврейського населення. Треба боротись з большевиками, але боротьби з євреями він не допустить. Головному Отаману відомо, що большевики хочять деморалізувати українську армію, навіть асигнували для цього мільйони грошей. Йому відомо, що большевики грабують єврейське населення. Так було в Солодківцях, і він радив представникам єврейського [і населення] Солодківців звернутись до єврейського міністра [і] доставити йому спис шкод, а міністер вже буде дбати, щоб уряд асигнував необхідні кошти. Покищо він видав їм допомогу на кілька днів. Він хоче почути від делегації слово, котре переконало би його, що єврейське населення допоможе йому в боротьбі з большевиками. Україна веде боротьбу за свою самостійність. Євреї увесь час підтримували українську самостійність. Він прохає і надалі підтримувати його в цьому.

Головний Отаман заявив, що він готовий з задоволенням вислухати кожного.

Першим говорив на єврейській мові рабин Гутман: Релігійні звичаї вимагають, що коли бачать Голову народу, то говорять молитву: «Благословен той, хто відділив від своєї чести чоловікові». За часів царизму у нього такого випадку не було і він не зміг би висловити таку молитву, як владі, опоганившій частину божества в собі єврейськими погромами. У большевиків він теж не міг висловити цю молитву, бо вони цілком опоганили божество.

Тепер він висловлює молитву з легким серцем, бо напрям діяльності і склад уряду демократичний, при котрім єврейському народові буде легко жити. Найкращим доказом цього являється те, що Україна являється першою країною, в котрій єсть єврейський міністер. Большевизм був з погляду святої Тори свого роду Вавилонське Ствоптворіння, покоління котрого було покаране потопом, бо не могло існувати. Також і большевизм, бажаючи підкопатися під ґрунт, на котрім тримається релігійна частина єврейства, не міг користуватися симпатіями цієї частини. А тепер, перед тим, як висловити молитву, він вимовляє клятву від імени всіх єврейських святих, що в віруючій частині єврейства нема місця для большевизму. Він бажає і вірить у Божу силу, вірить, що Україна буде самостійною країною, і від імени святого Бога він прохає світлого Отамана не допустити в містах, куди увійде українське військо, сумних днів для євреїв. І піднімаючись разом зо всією делегацією, він говорить молитву: «Благословенний, відділивший з своєї чести чоловікові».

Промова була перекладена на українську мову представником трудових кіл Крайзом.

АЛЬТМАН: Я — представник Громади і Сіоністів, і особливо останніх; як вільний громадянин Української Народньої Республіки, перед вільним Головним Отаманом, буду говорити вільно, хоч би і несолодкі були мої слова. Ми, Сіоністи, дивимось на український народній рух, як на сіоністський рух, і ми не можемо не привітати його. Ми вітаємо його і бажали би всім підтримувати його. Ми терпимо разом з вами сотні років і вже хотіли би вкінці з вами радуватися. Єврейський народ страждає на протязі двох тисяч років мандрування і навчився бути добрим громадянином. А Пан Головний Отаман добре знає, які ми добрі промадяни в Німеччині, у Франції, в Англії та Америці. Ми, Сіоністи, не можемо стояти за большевизм, ми віримо в большевизм менш, як хтонебудь, але коли кажуть, що євреї йдуть в большевицьку армію, я говорю, що їх штовхають погроми з одного боку, і примусова мобілізація з другого. Як приклад, він показує на ориніський погром, як провокуюче явище. Взагалі після Проскурова легка була можливість дати себе провокувати. Не можемо тільки обвинувачувати євреїв, котрі йдуть до Червоної Армії, треба також осудити ті причини, котрі штовхають їх туди. Як приклад, він показує на те, що галицьке єврейство йде вкупі з українцями проти польських погромів. Тепер мусить провадитись така політика, щоби і вовк був ситий і цап цілий». Коли хочуть, щоби наша інформація мала відповідний вплив по той бік фронту, то необхідно усунути такі сумні випадки, які були, наприклад, в Китай-Городі.

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН відповідає, що він вжив і вживе всіх заходів, але в один день нічого не можна зробити, тим більше, що провокація росте. Він вживає заходів через інспектуру і військове начальство. Копія його наказів стане відомою делегації через єврейсько-го міністра.

КРАЙЗ, з'ясувавши, що він являється представником єврейських ремісників і дрібних крамарів — цього єврейського селянства в місті, котрому при будуванні української держави суджено відіграти більшу роль, як єврейському робітництву, дуже зруйнованому, завдяки останнім подіям, указав, що вони стоять міцно на принципі української самостійности і незалежности України. Ця позиція ремісників має національний і економічний ґрунт. Ремісники є єврейські націоналісти, і для них ясно, що для їх економіки большевизм є згубним. Рівним чином і влада великої буржуазії, котру веде за собою Денікін, поставить у тяжкі обставини ремісників. Тільки в демократичній Україні ремісники зможуть жити і розвиватися. Тому ми беремо участь у державнім будуванні і хочемо брати участь і в майбутнім. У нас для цього є досить сил. У нас є велика і гарна інтелігенція.

Ми цілком підтримуємо нинішній уряд, підтримуємо єврейського міністра т. Красного, котрий по своїй партійній окрасці являється виразником волі єврейського трудового народу. Ми особливо зацікавлені в тім, щоби особа, керуюча здійсненням національно-персо-

нальної автономії, котру завоювала єврейська демократія, була демократом.

Погром[и], від котрих особливо страждає єврейська біднота, є наслідком діяльності чорносотенних елементів, вкорінившись в військо, урядові органи і міліцію. Необхідно вигнати з них чорносотенців.

Інститут інспектури ми знаємо і покладаємо на нього великі надії, але треба для постійного контакту армії з єврейським населенням утворити поруч з загальною інспектурою і єврейську.

Ремісники вже беруть участь в обороні краю. Спілки ремісників працюють для постачання армії. Ремісники готові виконати обов'язок громадян і вступити до війська, але вимагають утворення в армії такого духу, при котрому українець не дивився би на єврея-козака, як на ворога.

ДРАХЛЕР: Як представник політичної партії, не вважаю можливим говорити про судьбу українського визвольного руху, не торкаючись політики. Коли Ви, Пане Головний Отамане, стоїте на чолі уряду, а не Гетьман Скоропадський, це саме політичне явище — наслідок певної політичної ситуації. Не можливо по-обивательськи творити державу, а треба мати під собою політичний ґрунт. Я не буду зупинятись на політичних помилках української політики до гетьмана, зупинюсь тільки на тих головних етапах політики Директорії, котру ми, Поалей-Ціон, проробили разом з вами від Вінниці до Києва і назад від Києва до Вінниці. Політичне вагання утворило дві України — паперову і дійсну, Трудовий Конгрес і житомирський погром — найкраща ілюстрація цих двох світів. Ми глибоко переконані і маємо досить фактів, що житомирський і бердичівський погроми виникли проти волі уряду. Зараз же після житомирського погрому російські і польські чорносотенці похвалялися: «Задуманий погромний плян нам прегарно вдався і тепер кінець Україні». Но уряд винен своїм замовчуванням погрому. Уряд, котрий став на соціалістичний шлях, повинен глибше вдуматися в погромне питання. Він повинен був зрозуміти, що погроми є наслідком такої високої реакційної температури, від котрої будуть танути найкращі соціальні обіцянки... Но цей струмінь ляви, я переконаний, відштовхнув уряд Директорії від Києва на той бік Збруча.

Відступ від Києва по той бік Збруча було [був] нашою жахливою соціальною і національною трагедією. Ви, носителі національного визволення, залишилися без народу, за котрий ви хотіли боротися, а ми, представники єврейського робітництва, котре хотіло разом з вами будувати вільну Україну, залишилися без робітників.

У теперішнім наступі від Збруча на Київ новий соціалістичний уряд намагається запобігти попередній помилці. При першій наступі на українську територію Ви суворо наказали не тероризувати селянства. Завдяки цьому Вам вдалося почасти виграти допомогу села. Але коли ми переходимо до вашого просування по містах і містеч-

ках, ми констатуємо, що боротьба уряду з погромами не дала ще належних наслідків.

Наша партія стоїть на старім погляді, що єврейська демократія нарівні з українським народом заінтересована в самостійності вільної України.

На той же шлях ми кличемо широкі єврейські маси і організоване єврейське робітництво. Ця боротьба нашої партії потребує відповідної допомоги і відгуку, самої енергійної боротьби уряду і військового Головного Командування з єврейськими погромами.

Я глибоко переконаний, що не тільки ми, але вся єврейська демократія візьме саму активну участь у боротьбі за визволення України. І в рядах армії єврейський козак рука в руку буде воювати і нести свою кров і життя на алтар національного і соціального визволення України.

БОГРАД: Щоб не повторити те, що говорили мої попередні товариші, я заявляю, що я — представник Бунду й З'єднаної Єврейської Соціалістичної Партії. Бунд є та партія, котра завжди мала і тепер має найбільший вплив серед єврейської демократії, тому що вона фактично є лиш єдина соціал-демократична партія, круг котрої групується все робітництво. Між єврейськими партіями, повинні Ви знати, Пане Головний Отамане, виник розкол. Комуністичні частини цілком вийшли з партії і утворюють тепер комуністичну спілку. Бунд, як Бунд, залишився на позиції, котра Панові Головному Отаманові відома ще з Трудового Конгресу, — це є лінія, котру вели інтернаціоналісти і бундисти, сторонники Літвака. При цьому я повинен замітити, що після виступу т. Винниченка на Трудовім Конгресі, коли він обвинувачував демократію меншостей в неприйманні участі в уряді, що мало вплив на поправління політики, багато членів Бунду і з'єднанці були з цим згодні. Но уряд з свого боку не виявляв урядової влади по відношенні до бердичівських погромників. Тепер Бунд і з'єднанні єврейські соціалісти не хочуть зробити цю помилку. Ми стоїмо тепер перед вільною самостійною Українською Народною Республікою, коли хочете, то вже тільки по одному тому, що нема з ким федерувати — ні з большевицько-комуністичною Росією, як і не з імперіалістичною Антантою. Тільки демократія України може утворити і утворить вільну і самостійну Українську Народню Республіку.

Уряд в теперішнім складі, як соціалістичний, нами підтримується. Но дозвольте мені, Пане Головний Отамане, сказати Вам те, що треба сказати. Бунд мав революційну мужність при царизмі висловити те, що йому треба було сказати. І в Кам'янці за часів комуністичного ісполкому ми знову мали мужність разом з українськими с.-д. і с.-р., російськими с.-д і с.-р., об'єднаними єврейськими соціалістами і з Поалей-Ціон подати спільний меморандум комуністичному ісполкомові, вимагаючи соціалістичних прав. Тепер при соціалістичнім уряді ми не можемо не звернути уваги, що соціалісти пануючої нації можуть легально продовжувати свою працю, а єврейські соціалісти,

котрі потягнулись було за комуністичною течією, но зараз же повернулись назад, не можуть мати легального існування, не кажучи вже про провадження якоїнебудь соціалістичної праці. Я також не можу не вказати на факт, котрий знаходиться, на мій погляд, в компетенції Головного Командування. Ви, Пане Головний Отамане, вказуєте і ми підтверджуємо, що великий відсоток єврейських робітників знаходиться в комуністичній армії, котра бореться проти самостійної України. Но, Пане Головний Отамане, українських комуністів є не менша кількість, коли не більша, як єврейських, котра бореться проти самостійности своєї нації; а вони такі ж злочинці, як єврейські комуністи, як не більші, з національного погляду. Але вже ж, беручи в полон єврейських червоноармійців, їх розстрілюють, а українських звільняють, і часто довіряють їм відповідну працю. Такий засіб боротьби з нашого погляду є антисемітичним, з котрим республіканський уряд і Армія повинні боротися.

Ми можемо говорити тільки з демократією, а коли Ви, Пане Головний Отамане, бажаєте від нас бесіди з демократією по той бік фронту, то це залежить цілком від Вас, Пане Головний Отамане. Утворіть такі умови, котрі нас не дискредитували би в очах демократії по той бік фронту за наш український державний погляд. Утворіть правдиву, чисто витриману, соціалістично-демократичну атмосферу, і я запевняю Вас, що демократія по той бік фронту не буде чекати нашого заклику, а сама до нас прийде.

Я хочу ще підкреслити, що ми підтримуємо єврейського міністра Красного. Це найбільш відповідаюча в теперішній мент особа, котра може і повинна бути на цьому посту. До того часу єврейська демократія не призначить іншу особу, ми входимо в Раду Міністра Єврейських Справ і підтримуємо його.

Ми, Пане Головний Отамане, свою початкову демократичну працю зробили і йдемо навіть далі — тепер Ваша черга.

Відповідаючи представникам єврейського населення, Головний Отаман дав своє слово, що він всю силу свого авторитету використає для того, щоб усунути всі виступи проти євреїв, котрі так перешкоджають державній праці. Отаман буде рішуче боротися з хуліганством. Цієї боротьби вимагає і селянство, котре хоче твердої влади. Отаман просить широко в пресі оповістити про те активне підтримування, котре виявляє єврейське населення українській армії. Отаман просить єврейське населення спільно з ним утворити сприяючі обставини для мирного співжиття братерських народів — просить допомогти Україні стати на ноги. Відносно участі євреїв в армії Отаман підкреслив, що в Ушицькім і Могилівськім повітах єврейські делегації просили Отамана мобілізувати для армії і євреїв-козаків.

За згідність